

¡BOMBA!

Trump, que quiere cerrar puertas,
exhibe luces fundidas;
si son Naciones Unidas,
urgen fronteras abiertas

K'uintsil

Miércoles 24 de septiembre de 2025

CAMPECHE · YUCATÁN · QUINTANA ROO · AÑO 11 · NÚMERO 2570 · www.lajornadamaya.mx

Yáax juntéen úuchik u yila'al bix u pets'kubáaj xoko'ob

Europa Press/ p 17
Oochel University of the Sunshine Coast

Yáax juntéen, te'el k'iino'oba, béeychaj u yila'al yéetel u grabarta'al bix úuchik u nupkubáajob xoko'ob, tiburón leopardo, ich ja' tu'ux ma' k'ala'antako'ob ti'al u kaláanta'al.

Ichil ba'ax ila'ab tumen Hugo Lassauce, ti' u noj najil xook Universidad de Sunshine Coast (USC), tu yojéelta'aje, k'a'abéet maanal ka'atúul xooko'ob, tiburón leopardo, ti'al u copularo'ob ichil u ja'ilo'ob Nueva Caledonia.

Ichil le "óoxtuulo'obo" k'a'abéet ka'atúul u xibil ba'alche'il yéetel

juntuul u xch'uupil. Le jejeláasil ba'alche'a' sajbe'entsil yanik u ch'éejel ti' yóok'ol kaab, beey a'alab ti' jump'eel xaak'al táant u ts'a'abal k'ajóoltbil tu pikil ju'unil *Journal of Ethology*.

Ku tukulta'ale, leti'e' yáax juntéen u yila'al científicamente, ichil tuláakal yóok'ol kaab, ka'atúul xiibil ba'alache, ti' u jejeláasil Indopacífico, ka'alikil táan u pets'ikuntuul xch'upul ba'alche'il. Óoxtuul xoko'obe, ku p'isik kex 2.3 metros u chowakil.

Lassauce,untuul biólogo marino yéetel ecólogo ku meyaj tu kúuchil Acuario de Lagunas de

Numea, tu ya'alaj múuch' meyaje' tu ki' óoltaj u k'a'anail u yojéelta'al ba'al beya'. Leti'e' máax beet u grabacionil le ba'alche'ob ich ja'o'.

"Ma' séeba'an u jan ila'al óoxtuul ba'alche'ob mix chéen beyo', ts'o'oke' wa leti'e' sajbe'entsil yanik u ch'éejelo'obe, maas jach noj ba'al"; tu ya'alaj ti' k'a'aytajil ts'iib.

Jxaak'ale, ts'o'okili' u yáax báax yéetel xooko'ob kex 15 kilómetros náach ti' u jáal aj'ilo'ob Nueva Caledonia, lalaj semanas tu jo'oloj jump'eel ja'ab, úuchik u beeta'al jump'eel nu'ukbesaj t'u'ulpachil.

"Ts'o'okili' in wilik xibil xooko'ob ku séeba'an báab tu paach le xch'uupulo'obo', ba'ale' mix juntéen in wil u chuuka'anil le ba'ax ku yúuchulo", tu ya'alaj.

"Tin wilajuntuul xch'upul ba'alche'il yéetel ka'atúul u xiibil, ka'alikil u ma'achal tu xik'il u tseem. Tin páa'taj jump'eel hora, kex jach siis le ja'o', ba'ale' tin wilaj u tuláakal. Juntuule' xáanchaj 63 segundos, yéetel le uláak'o' 47. Ka'aj ts'o'oke' jsa'at u muuk'o'ob, ka'aj ch'éen u péeko'ob tu taamil le ja'o'. Ka'alikil le xch'uupo' náachchajij'.